

blikacijah ali kolektivnih delih (prim., Oko Trsta, 1945, kjer je tudi precejšen del njegov).

Za ugotovitev resničnega narodnostnega stanja v Istri je bilo zaradi spornosti in pomankljivosti vseh statističnih virov treba izvesti podrobno preiskavo na terenu. Pod vodstvom zagrebškega univ. prof. Rogliča je Jadranski institut na Sušaku izvedel podroben popis prebivalstva, prvi, pri katerem se je upošteval namesto občevalnega rodbinski jezik, poleg tega pa še posebej narodnostna pripadnost. Publikacija tega narodnega katastra, izvršenega v teku oktobra 1945 po stanju prebivalstva dne 1. oktobra, je edinstvena statistična publikacija, kot je nima nobena druga jugoslovanska pokrajina. V njej objavljeno gradivo ne bo služilo le geografu, statistiku in statistično interesiranemu zgodovinarju, marveč tudi za študij kolonizacije in različnih lingvističnih problemov.

V svojem glavnem delu vsebuje ta publikacija po upravnih enotah iz l. 1910 urejene statistične podatke vseh avstrijskih štetij od 1880 do 1910 in narodnega katastra 1945 po krajih, vsa rodbinska imena, razdeljena med jugoslovanska in italijansko-furlanska in še nekatere splošne zgodovinske podatke najnovejšega časa. Podatki narodnega katastra so na kraju urejeni tudi v obliki dveh preglednih tabel, njihovo izrabo pa olajšujejo še trije zemljevidi, ki prikazujejo jezikovno stanje, narodnostno stanje in upravno razdelitev 1945 v primeri z upravno razdelitvijo 1910. Del tega osrednjega dela sta tudi še register krajev (še v glavni publikaciji) in register rodbinskih imen (v posebnem dodatku).

Pred tem glavnim delom je še tehnični uvod, ki opisuje delo na terenu (sestavljen od uredniškega odbora), še važnejša pa je analiza kriterijev za delitev imen po svojem izvoru (razdeljen je v dva dela, ker so h glavnemu tekstu v dodatku še nekateri popravki in novi podatki); avtorji te analize so Petar Skok, Mirko Deanović in Fran Ramovš, ki so opravili filološko delo v zvezi s to tehtno publikacijo.

S temi štirimi deli nismo seveda izčrpali niti še vseh etnografskih del, ki so jih dali jugoslovanski znanstveniki v boju za našo zahodno mejo, kaj šele vseh drugih. Vsekakor pa kažejo že ona napor jugoslovanske znanosti, da podpre v tem boju jugoslovansko ljudstvo na terenu, ki je nosilo njegovo največjo težo.

Bogo Grafenauer.

Koroški zbornik

Uredili Bogo Grafenauer, Lojze Ude, Maks Veselko.

1946. Državna založba Slovenije v Ljubljani. 658 str.

Koroški Zbornik je najobsežnejše in najpomembnejše delo, kar smo jih Slovenci doslej imeli o Koroški. Lojze Ude v »Uvodni besedi« pravilno konstatira, da je bila nemška literatura o koroškem problemu doslej neprimerno obsežnejša od naše, pri tem je bila pa v taki meri lažniva, potvarjala, napačno tolmačila ali zamolčevala dejstva, da so morali vsi tisti, ki so to literaturo poznali, občutiti pomanjkanje temeljitega znanstvenega dela o Koroški pri nas kot pravo narodno sramoto. S Koroškim Zbornikom je ta vrzel izpolnjena in Lojze Ude ima prav, ko piše, da je tako delo omogočila šele osvobodilna borba, ne samo zato, ker je danes problem »aktualen«, ampak tudi zaradi borbenosti, ki jo preveva, in naprednih perspektiv, ki jih odpira.

Moj namen ni, da v podrobnostih ocenjujem razprave v Zborniku; v tem primeru bi moral napisati novo študijo; za mnoge razprave si tudi ne lastim kompetentne sodbe. Hočem samo opozoriti na glavna dognanja ter pobude in glavne vzgledi v Zborniku s stališča koroške problematike v celoti in s stališča zgodovinarja posebej.

Svetozar Ilešič daje v Geografskem orisu Koroške pregležno geografsko sliko, s posebnim ozirom na sedanjost problematiko.

Regionalna geografija Koroške je podana bolj po geomorfoloških edinicah kakor po življenjskih edinicah, za katere na pr. pogorja ne predstavljajo samostojnih enot, ampak meje med temi enotami. Zgodovinar bo pogršel, da v njegovem članku in v Zborniku sploh ni obdelana historična geografija Koroške. Tudi zgodovinski pregled večjih geografskih edinic, ki jim je Koroška pripadala, in manjših edinic, na katere se je delila, daje jasen odgovor na vprašanje, ali je Koroška »nedeljiva«, »prirodna enota«; obseg Noricum, Karantanije, rimskih mestnih teritorijev in srednjeveških grofij ter kasnejše upravne spremembe dokazujejo, da so sedanje koroške meje in centralna vloga Celovca in Beljaka historično relativna dejstva, ki veljajo v določeni historični konstelaciji, a se spremene, ko se spremeni ta konstelacija; dokazujejo, da je mogoče tudi Koroško deliti v več edinic, ki morejo živeti neodvisno druga od druge. — Zelo kratko je avtor obdelal gospodarske probleme; to ni bila njegova naloga, a za Koroški Zbornik predstavlja vsekakor vrzel dejstvo, da v njem ni posebne gospodarske študije niti za vprašanja povezanosti koroškega gospodarstva kot celote (v tem oziru so zanimivi tudi nekateri rezultati, do katerih je prišel nacist M. Straka v svoji rokopisni študiji »Die Verkehrsgebundenheit der Kärntner Wirtschaft mit der Umwelt«, 1934), niti za vprašanje medsebojnih gospodarskih odnosov med posameznimi deli Koroške.

M. Kosova študija Slovenska naselitev na Koroškem predstavlja sintezo raziskovanj o slovenski kolonizaciji, pa tudi o srednjeveški germanizaciji in postanku narodne meje, napisano od avtorja, ki pozna najboljše srednjeveško kolonizacijo in srednjeveško topografijo slovenskih dežel ter je sam že prej pisal o srednjeveški kolonizaciji Koroške; zelo bi bilo želeli, da bi nam avtor kmalu dal celotno sliko srednjeveške topografije in kolonizacije slovenskih dežel.

B. Grafenauerjeva Država karantanskih Slovencev je koncept obsežnejšega dela o istih vprašanjih in s podrobnimi dokazili za vso Slovenijo, kakor obeta avtor v pripombi ob začetku (str. 77). Tu ne morem ocenjevati vseh tez, ki jih avtor zastopa, in samo izražam željo, da bi avtor svoje delo kmalu dokončal in izdal in da bi bilo potem to delo o najvažnejšem problemu slovenske srednjeveške zgodovine temeljito prediskutirano. Njegova teza, da se problem kontinuitete med antiko in srednjim vekom postavlja drugače na teritoriju rimskega imperija, ki so ga osvojili in naselili Germani, in drugače na ozemlju, ki so ga naselili Slovani, se mi zdi točna; prav tako je jasno, da je problem karantanske države, kakršna koli so že različna tolmačenja, mogoče razumeti le iz slovansko-vzhodnoevropske zgodovine, in da so zgrešeni vsi tendenciozni poskusi, ki bi ga hoteli spraviti v zvezo z germanskimi državnimi tvorbami.

Kmečki upor na Koroškem B. Grafenauerja so povzetek njegove disertacije »Boj za staro pravdo. Slovenski kmet ob koncu 15. in v začetku 16. stoletja, Ljubljana 1944«. Poskus, da uporabi obseg teritorija kmečkih uporov za določitev slovenske narodnostne meje (str. 115—16), se mi zdi tvegan.

Izhodišče razprave B. Grafenauerja Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes tvori predvsem podrobni podatki Czoernigove etnografske statistike iz l. 1846 in ostali viri iz istega časa, ki so se nahajali v zapuščini Petra Kozlerja in ki jih je l. 1941 odkrila M. Elizabeta Pfeifer za svoje delo v Historičnem seminarju ljubljanske univerze. Czoernigova statistika iz l. 1846 (oz. za ogrske dežele l. 1850) je prva uradna etnografska statistika za vso nekdanjo Avstrijo in edina statistika te vrste do l. 1880, a tudi pozneje so se vršila štetja le po »občevalnem jeziku« in ne po materinskem jeziku ali narodnosti; zato se zanjo zanimajo raziskovalci vseh nekdanj avstrijskih narodov. A njeni rezultati so znani le za večje upravne enote; prepis v Kozlerjevi zapuščini predstavlja prvi primer, da nam je njen pramaterial ohranjen

v prvotni obliki za najmanjše enote; v tem je pomen Grafenauerjeve razprave, ki utegne zanimati preko okvira Koroške vse, ki se zanimajo za Czoernigovo statistiko. Avtor je izvedel nelahko delo rekonstrukcije smisla podatkov in njihove kritike in prišel do rezultata, da je bilo naštetih tedaj nad 20.000 Slovencev premalo. — V naslednjih poglavjih avtor zelo izčrpno in obsežno, s pritegnitvijo vseh virov in preko kritike uradnih štetij rekonstruira razvoj realnega etničnega stanja na Koroškem v teku poslednjih sto let. Kriterijev, ki so mu odločilni, ne analizira, a očitno je, da mu gre za materinski jezik, ki je obenem jezik razgovora v rodbinskem krogu. Lingvist bi seveda pri germanizaciji razlikoval več vmesnih stopenj in procesov. Njegovi rezultati so dobro utemeljeni in po mojem mnenju bo vsaka nova razprava še dolgo časa mogla samo v malih detajlih dopolniti ali korigirati Grafenauerjevo sliko. Nujno labilnih je le nekaj mest, kjer se avtor oddalji od trdnega kriterija materinskega jezika in sedanjega rodbinskega jezika ter statistično dokazljivih števil (str. 216, 231, 245).

Manj obdelana je subjektivna stran koroškega nacionalnega problema, vprašanje narodne zavesti. Avtor v tem oziru le dopolnjuje trditve, ki sem jih postavil jaz v brošuri »Koroško vprašanje« (ponatis iz Sodobnosti, Ljubljana 1937), s strani koroških socialnih demokratov pa A. Falle v H. Lagerjevi brošuri »Abwehrkampf und Volksabstimmung in Kärnten 1918—20« (Celovec 1930). A izčrpna obdelava tega problema bi zahtevala, da bi šel avtor, ki podaja politično zgodovino zadnjih sto let skupaj z zgodovino germanizatoričnega pritiska v svoji sledeči sicer izčrpní razpravi Germanizacija treh Avstrij, preko ugotovitev, kakšni politični tabori so bili na Koroškem in kakšna je bila njihova moč pri volitvah, do globlje analize, kakšen je bil odnos teh taborov do nacionalnega vprašanja: kako se pri liberalnem meščanstvu družijo večja izpostavljenost nemškemu političnemu pritisku in sugestivni vtis nemškega bogatstva, nemške socialne nadrejenosti in nemške kulture z odbijajočim dejstvom, da je slovenska politika na Koroškem v rokah konservativcev, da je slovenski liberalizem v drugih pokrajinah kompromisarski in da ne razširi svoje akcije na Koroško, kar je vse skupaj vodilo te liberalce v nemški tabor; kako se je na Koroškem čisto konkretno na terenu izražalo napačno pojmovanje nacionalnega vprašanja pri socialni demokraciji; kako slovenski konservativni tabor pri vsem svojem slovenstvu in agiliteti prav zaradi svoje konservativnosti ni mogel imeti radikalnih perspektiv in oblik narodne borbe in kako je potem vse to dajalo slovenski narodni borbi na Koroškem značaj krotkosti in defenzivnosti, kar jo že v dobi zadnjih desetletij stare Avstrije razlikuje od nacionalne borbe primorskih Slovencev. Vse to je vplivalo tudi na objektivno etnično stanje, saj je bila germanizacija najmočnejša prav v neagrarnih krajih, kjer se je prebivalstvo najhitreje množilo. Taka analiza, tak obračun s preteklostjo bi pa tudi šele dala odgovor na vprašanje, kakšne nove perspektive, nov duh in novo borbenost je prineslo v nacionalno borbo koroških Slovencev narodnoosvobodilno gibanje.

Zanimiva je Grafenauerjeva teza, da je treba večjo moč nemškega nacionalizma med koroškimi Nemci v primeri z drugimi avstrijskimi pokrajinami — dejstvo, ki o njem ne more biti dvoma za ves čas od šestdesetih let preteklega stoletja dalje — razlagati z nacionalno borbo proti Slovencem (str. 236). Pri Nemcih v slovenskem delu Koroške je ta nacionalizem povsem razumljiv, ker je te Nemce predstavljalo v glavnem meščanstvo, nosilec nacionalizma, podobno kakor je bilo to pri nekdanjih Nemcih v drugih slovenskih pokrajinah ali pri Italijanih Trsta in Istre, ki so z izjemo delavstva večinoma pristaši skrajnih nacionalističnih struj. Avtor pa razširi svojo tezo tudi na čisto nemške dele Koroške; o njegovi razlagi je mogoče diskutirati, dejstvo pa je vsekakor, da kažejo v tem delu Koroške tudi kmetje drugačno usmerjenost kakor na pr. kmetje

v jugozapadni Goriški, nekdanji pristaši habsburškega legitimista monsignora Faiduttija.

Nisem kompetenten za oceno razprav Fr. Ramovša O pomembnosti nekaterih pojavov v slovenskih narečjih na Koroškem, kjer avtor med drugim pobija trditve o posebnem »windisch« jeziku koroških Slovencev, Ivana Grafenauerja Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva, in Franceta Marolta Gibno-zvočni obraz slovenskega Korotana. Omenim naj le, da predstavlja razprava I. Grafenauerja pravo literarno zgodovino slovenske Koroške v najširšem smislu besede, z vključitvijo narodne poezije, da nimamo podobne regionalne literarne zgodovine za nobeno drugo slovensko pokrajino in da je ta razprava ena od najtehtnejših v Zborniku.

Dobro politične, vojaške in diplomatske borbe 1918—19 in dobo plebiscitne borbe obdelujeta razprava Boga Grafenauerja Vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje na mirovni konferenci leta 1919, ki se bavi le z diplomatsko borbo, in Ivana Tomšiča Plebiscit na Koroškem s pravne strani. Lojze Ude v uvodu sam ugotavlja, da v Zborniku še ni temeljitejša in kritična razprava o oboroženi in plebiscitni borbi iz leta 1918—20.

B. Grafenauer je uporabil nove izdaje diplomatskih dokumentov (žal ne pozna knjige R. A. Carrié, Italy and the Peace Conference, New York 1938) in rokopisne elaborate, ki prejšnjim avtorjem niso bili znani, in njegova razprava je zato boljša in temeljitejša od vsega, kar je bilo o tem doslej pri nas napisanega. Ostane še naloga, da se razišče vse ono, kar je v ozadju vseh izjav na konferencah in memorandumov, predvsem privatni stiki in razgovori, ki so prav tako važen, a težko dostopen vir diplomatske zgodovine. Za nekatere aspekte diplomatske borbe za Koroško bo treba tudi odslej poleg Grafenauerjeve študije upoštevati tudi prejšnjo literaturo.

I. Tomšič v svoji obsežni razpravi ni samo obdelal pravnoformalno stran plebiscita in izčrpno navedel vse ugovore proti izvedbi plebiscita s formalne strani, ampak se je dotaknil tudi drugih strani koroškega plebiscita. Temeljita kritika samega načela plebiscita bi morala biti seveda nujno ideološkega značaja. Odgovor na vprašanje, kateri so bili neformalni vzroki, zaradi katerih smo izgubili plebiscit, vprašanje, ki se ga je avtor le kratko dotaknil, je pa — vsaj po svoji najvažnejši strani — v zvezi s celotnim problemom nacionalne zavesti in politične orientacije, ki sem ga omenil že zgoraj.

Fr. Škerl je podal v Koroški borbi za svobodo obsežno sliko narodnoosvobodilne borbe na Koroškem, kakršne doslej za druge pokrajine nimamo; razprava je pisana bolj popularno kakor večina drugih, vsebuje mnogo citatov iz virov, sloni na zelo obsežnem gradivu in trditve so, kolikor mi je mogoče preveriti, dobro osnovane. To je prva večja študija te vrste, ki sloni na bogatem gradivu, zbranem v Muzeju Narodne Osvoboditve.

Lojze Ude v zaključni razpravi Avstrija, pangermanizem in Koroška veže koroško vprašanje s širšim vprašanjem Avstrije, njene samostojnosti in demokratizacije. Naša zahteva po Slovenski Koroški je sicer utemeljena sama po sebi, neodvisna od notranje ureditve in samostojnosti Avstrije. A dejstvo je, da svet gleda danes na koroško vprašanje kot na del širšega avstrijskega vprašanja, in dejstvo je, da za nas ne more biti vseeno, koga imamo za severnega sosedo. Kdor pazljivo prečita Udetovo razpravo, vidi, da avtor govori tudi o stremljenjih, ki hočejo ustvariti samostojno in demokratično Avstrijo, da govori o njih s simpatijo in poudarja, kako bi bila zmaga takih stremljenj v našem interesu,

čeprav obenem pripominja, da so ta stremljenja še šibka. A pretežna vsebina njegove razprave, ki sega časovno nazaj nekako do l. 1848, obstoji v opisovanju, kako močna je v Avstriji pangermanska tradicija, kako močan je bil v Avstriji tudi nacizem in kako vse to velja za Koroško še bolj kakor za ostale avstrijske pokrajine. Njegova razprava izzveni v memento, da moramo biti v presoji avstrijskega vprašanja zelo previdni. — Tu ne more biti moja naloga, da bi obdelal vprašanje, ali treba Avstrijce smatrati za samostojen narod ali za del nemškega naroda, vprašanje, ki se danes tako živo diskutira v Avstriji in ki bo še dolgo zanimalo ves svet. Hočem poudariti le dvoje. Mi Slovenci in Jugoslovani smo med onimi, ki so izven Avstrije zaradi svoje preteklosti najbolj sposobni, a zaradi svojih izkušenj tudi najbolj interesirani na tem, da študirajo avstrijsko vprašanje in da o svojih rezultatih obveščajo tudi druge. V tem okviru imajo pa tudi historiki važno nalogo. Naselitev Vzhodnih Alp po Germanih bavarskega plemena, vključitev tega ozemlja v nemško državo do l. 1806 in v Nemško zvezo 1815—66, formiranje avstrijskega teritorija v okviru te države, njegova združitev s pretežno nenemškimi tvorbami po l. 1526., ki na eni strani ustvarja pri avstrijskih Nemcih neke specifične poteze, različne od drugih Nemcev, a na drugi strani more služiti tudi kot opora teze za njihovo germansko misijo v Podonavju in na Balkanu, pangermanski značaj revolucije 1848 in koncept sožitja z drugimi podonavskimi narodi v Kromerizu l. 1849, avstrijski legitimizem, ki ima pri avstrijskih Nemcih podoben značaj kakor pri drugih narodih monarhije, na drugi strani pa vedno izrazitejša pangermanska stremljenja tudi po l. 1866, malonemški in velikonemški koncept, resnični obraz prve avstrijske republike — to so problemi, ki je o njih napisanih mnogo knjig, a so danes postali znova aktualni in bi jih morali mi osvetliti z novih perspektiv. Naši historiki bi se morali ob koroškem problemu kakor ob problemu Trsta naučiti, kako napačno je naziranje, ki je našlo svoj izraz v ločevanju »narodne« in »obče« zgodovine na univerzah stare Jugoslavije, kako tisti, ki ne študira naših problemov v okviru širše problematike, tudi naših problemov samih ne more razumeti. V interesu historične znanosti in aktualnih problemov bi bilo želeto, da bi Udetova razprava, ki seveda ne daje izčrpnih historičnih slike, vzpodbudila naše historike k študiranju teh širših vprašanj.

Knjiga je opremljena z mnogimi slikami in kartami. Pri nekaterih kartah bi bilo dobro, da bi bila izbira znakov za oba ekstrema in vse prehodne stopnje taka, da bi bila karta bolj evidentna sama na sebi in nazorno govorila tudi brez obširnega primerjanja z legendo. Tiskovnih pomot je ostalo v knjigi več kakor jih navaja seznam na kraju Zbornika. Pri knjigi te vrste zelo pogrešamo tudi register.

Fran Zwitter.

V. I. Lenin: Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma

Ljubljana 1946, str. 105.

V Cankarjevi založbi je izšel prevod Leninovega »Imperializma«, genialnega nadaljevanja Marxovega »Kapitla«, v katerem je podal Lenin analizo epohe imperializma, odkril njegovo bistvo ter rešil teoretično nalogo gigantskega merila, skoval namreč teoretično orožje za boj delavskega razreda za socializem v pogojih nove zgodovinske epohe.

Odkril je vmesni stadij med kapitalizmom, zgrajenim na svobodni konkurenci, in socializmom, o katerem prej tudi Marx ni nič vedel. Odkril je dialektiko v razvoju kapitalizma v novo, višjo fazo, da se namreč neki temeljni pojavi kapitalizma samo zaradi neposrednega nadaljevanja svoje rasti spreminjajo v svoja nasprotja. Prav enotnost teh nasprotujočih si načel je značilna za imperializem. Najsilnejši primer za to je konkurenca, ki je rodila monopol. Vendar se temeljna protislovja